
DOKUMENTUM

KOSOVÓI KÓRSÁG

MAJOR NÁNDOR

MÁSODIK HÓNAP

Április 23-án, pénteken

Az éjjel Belgrád központjában lebombázták az állami rádió és tévé székházát. „A szívét”, így fejezték ki magukat. Ez már több a soknál. Persze, az ellenzéki sajtó teljes elhallgattatása után, az állami tévé felelősségét – uszítása miatt – nem mérhetjük „normális” mércével a háborúban történekeért, mégis, a székház bombázását elfogadhatatlannak találom. Hat órát szünetelt a műsor, azután valami pótmegoldást letek. Az állami tévén ismét szóltak a harci dalok, zúgtak a harsonák, miközben Dušan cár középkori szerb birodalmát mutatták egy térképen: csaknem betöltötte az egész Balkánt. Furcsa aspiráció. A pót-tévének az volt az első dolga, hogy a Milošević-rezidencia bombázása miatt – tegnap ezt kommentár nélkül hagyták – terrorista merénylet végrehajtásával vádolja a NATO-t.

A külföldi adók sokat foglalkoztak a Kosovói Felszabadítási Hadsereg 18-án kelt, a NATO parancsnokságához címzett, késve érkezett levelével. Ennek a levitézlett „katonaságnak” a vezérkara arra figyelmeztetett, hogy a bombázások önmagukban véve elégtelenek, a „szerbek” szétszórták tankjaikat és ágyúikat a letarolt albán falvakban, onnan zavartalanul pusztítanak tovább. Felszólította tehát a NATO-t, küldjön mielőbb szárazföldi sereget is, hogy végre az albán nép is élvezhesse a szabadságot. De vajon a KFH megtett-e már minden tőle telhetőt, hogy azután ilyen kérelemmel hozakodhasson elő? Mintha bátorság híján ki szándékozná várni a fejleményeket. Mintha mással szeretné kikapartatni a tűzből a maga forró gesztenyéjét. Mert ha ez a KFH még az atomizált szerb seregek sejtjeivel sem képes egyenként sikerrel felvenni a harcot – hiszen épp semmit sem hallani róla –, akkor bizony szegénységi bizonyítványt állított ki magáról.

A szerbiai kormány úgy döntött, minden alkalmazott és nyugdíjas ezennel járulékot fog fizetni, hogy azok az alkalmazottak is megkaphassák a fizetésüket, akiknek a gyárát, intézményét a NATO-sok lebombázták. Kollektivisták könyörületesség. Csakhogy: ha így folytatódik, akkor az utóbbiakból hamarosan többen lesznek, mint az előbbiekből. Meg hát: a nyugdíjasoktól csak akkor lehet levonni, amikor már valaki előteremtette a nyugdíjakhoz szükséges összeget. S köztudomásúlag az a baj, hogy ezt sincs, aki megkeresse. Mindenesetre, biztos léptekkel haladunk az öskommunizmus felé.

Viszont kész csoda: e nyomasztó háború ellenére kenyeret, tejet egész nap korlátlanul kaphatni, hozzáférhető áron. Mintha csak gondtalan békeidőben élnénk.

Április 24-én, szombaton

Megkaptam a nyugdíjamat. Lehet, hogy többször már nem is kerül rá sor. Hosszan kanyarogtunk, előbb a szelvényért, azután a pénztárnál. Túl nagy volt a csend, senki sem szidta a rezsimet sem, meg azokat sem, akik bombát szórnak az országra. Szurkoltam, meg ne szólaljanak a szirénák, s ki ne tegyék a szűrőmet. Szerencsém volt.

Estefelé Pizsárékkal, Jankovichnéval nálunk. Pönci kiváló pizzát sütött. Vendégeink elmondták, pénteken, dél körül, valósággal pánikba estek az emberek a városházán, a postán, a város központi terén. A hivatalnokok felsőbb parancsra idegesen kitessékelték a feleket, s maguk is rohantak le az óvóhelyre, noha nem volt légiriadó. A főtéren sem engedélyezték a szokásos rockkoncertet. Jankovichné szerint K. Gitta telefonált neki, pontos értesülései vannak, hogy percekben belül bombázni fogják a posta épületét, tegye a dolgát. S mert Jankovichné kifigurázta, K. Gitta lehordta, mint egy gyermeket. Erre Jankovichné is begyulladt. Zavarai támadtak. Józsi szerint az Interneten jönnek „biztos értesülések” Angliában, Németországban, Franciaországban élő szerbek aláírásával. Alighanem ilyesmi lehetett a pánik forrása.

Még mindig nem világos, miben állapotodott meg Csernomirgyin Miloševićtyel. Két napja hányódik a világ, kinek higgyen. Ami engem illet, egyiküknek sem. Túl sok a manőverezés. Csernomirgyin hat pontba foglalta a megegyezést. A legfontosabbnak azt tartotta, hogy Milošević végre elfogadta nemzetközi fegyveres erők telepítését, s abban az esetben, ha a NATO *ideiglenesen* leállítaná a bombázást, Milošević is hozzáfogna csapatainak kivonásához. Nyugaton tüstént reagáltak: ez kevés. Merthogy Milošević évekig el-tárgyalgatna, ha már a NATO *ideiglenesen* leállítaná a bombázást. Erre a hazai külügyminiszter „pontosította” Csernomirgyint. Szerinte Milošević nem nemzetközi fegyveresekre, hanem csak megfigyelőkre gondolt, kikötve azt is, hogy

a megfigyelők között egy se legyen azokból az országokból, amelyek részt vettek az agresszióban. Ezenkívül a megállapodás fontos pontja volna, hogy a nyugatiak mindent, amit leromboltak, kötelesek újjáépíteni. Már úgy látszott, hogy Csernomirgyin csupán rossz postása volt Miloševićnek, midőn Csernomirgyin – ha jól láttam – sértődötten kitálalt: már hogyme állapotok volna meg fegyveresekben; az csak agyrem lehetne, hogy egy ilyen háború után fegyvertelen nemzetközi megfigyelők bárkinek biztonságát nyújthatnának.

A NATO félcentenárium ünnepségénél már csak az új kosovói stratégia bizonyult szerényebbnek. A szövetség legrangosabb emberei úgy döntöttek, hogy Fischer német külügyminiszter áthidaló javaslatát követik. Abban is megállapodtak, hogy szárazföldi csapatokat egyelőre nem vetnek be. Ha időközben meggondolnák magukat, legkésőbb júliusban cselekedniük kellene, hogy a tél beállta előtt az albán menekültek is hazajuthassanak. Hova? Porrá lött otthonukba?

Számunkra csak ez az újdonság: ezennel szigorú üzemanyagzárlattal sújtják az országot. Ezzel akarják megbénítani Milošević hadseregét. Meg tán magát az országot is. Közben folytatják a bombázást. Clinton emlékeztetett rá, hogy Irak csak a 47. napon tört meg. És ha mi rekordot döntünk?

Orbán Viktor végül betette a kaput. Bejelentette, hogy Nyugatról repülőgépeket fognak áttelepíteni Magyarországra, úgyhogy ezután onnan kerülnek majd bevetésre Kis-Jugoszlávia ellen. Fogadkozott, hogy ez még belefér a NATO-val korábban kötött megállapodásba. Miképpen korábban ugyancsak fogadkozott, hogy Magyarország semmit sem fog tenni, ami a szerbiai magyaroknak ártana. Márpedig az talán világos, hogy a szerbiai magyarok számára nem mindegy, vajon Olaszországból vagy Magyarországról jönnek-e a gépek Szerbiát bombázni. Az újvidéki rádió híreiben eddig is csaknem minden bombázáskor hazugul ezt állították: „a gépek Magyarország felől érkeztek”. Uszítás, ugyebár. Másrészt, Orbán a minap ezt találta mondani: a NATO védelméről biztosítja a szerbiai magyarokat. Ez Romániában és Szlovákiában, mely országok mielőbb be szeretnének jutni a NATO-ba, nyilván jótékonyan hatna, de Szerbiában, mert fegyverrel fordult szembe a NATO-val, vörös posztóként hat: megnevezi az ország ellenségének a védenkeit. Köntörfalazás helyett jobb volna töredelmesen bevallani: odaát olykor egyik-másik nemzetrészt érdekét kénytelenek lesznek feláldozni az államérdek oltárán. Erre bizony nincs orvosság.

Április 25-én, vasárnap

Jankovichné, reggel: az éjjel rettegve ért haza. A Tanurdžić-palotában, a főtéren lakik; kivilágított, széles utcákon haladt. Úgy érezte, kísértetvárosban

bolyong: sehol egy lélek. Csak néhány kapubemélyedésben pillantott meg egy-egy ácsorgó katonát.

Kinéztünk a piacra. Gombát és húst, egy csokor orgonát és gyöngvirágot vettünk. Találkoztunk Duško Vasić újságíró kollegámmal, akivel '56 őszén egy ifjúsági csoporttal Belgiumban jártam; az volt az első utam Nyugatra. Legotthonosabban Liège-ben mozogtam, többnyire szocialista fiatalok között. Emlékezetemben azonban legjobban Spa nyaralóváros maradt meg, ahonnan a német vezérkar az első világháború nagy részét levezényelte. Onnan hoztam első táskairógépemet. Két héttel hazatértem után Pesten kitört a szabadságharc.

Duško fia és lánya is, családostul, kint él Kanadában; fia a vómmel komaságban van. Mondja, fia is, lánya is hívja őket, hagyjanak itt csapat-papot, költözzenek ki Kanadába. Túl öregnek érzik magukat. Most meg már látogatóba is nehéz menni: vízumot is csak a bukaresti kanadai követségen szerezhet be az ember.

Délután benézett hozzánk Nagypál Gabi és barátnője, Zsaki. Mindketten egyetemi hallgatók, Gabi a színművészetire, Zsaki magyarra jár. A Danilo Kiš utcában béreltek lakást. Azt mondják, a szomszédságukban, egy ötemeletes, alig befejezett, de még üres lakóházba egy este ripsz-ropsz beköltözött a katonaság. Foghatják a fejüket, a vállalkozó is meg a tulajdonosok is. Azt hittem, hazamentek, mint a többi diák, Gabi azonban a színháznak és a rádióknak dolgozik, Zsaki meg írja a dolgozatát Mészöly rendhagyó családregényéről Bányainak. Most, tréningként, épp *A Buddenbrook házat* olvassa Manntól.

Órákon át belefeledkezve beszélgettünk: egykori kalandos portyáinkról a régi Jugoszláviában, arról, milyen ritka – s miért ritka – a jó hangjáték, mi kell ahhoz, hogy a filmeket jól szinkronizálják, meg egy furcsa értelmiségi játékról, az idegen szavakra alapozva, amit Zsaki „vujaklijázásnak” nevezett. Persze, Vujaklija az idegen szavak szerb szótárának a szerzője. A hangjátékok „hangszerűségével” kapcsolatban Wolfgang Hildesheimer *Walser úr hollói* jutottak az eszembe: Walser úr, ha beszéd közben sikerült kihoznia a sodrából, partnerét egy varázsige segítségével hollóvá változtatta. Kellő pillanatban figyelmeztette is áldozatát, mi fog történni, ha nem türtözteti magát, de egynek sem sikerült közülük elkerülnie sorsát. Walser úr háza körül jókora varjúcsapat károgott, tizenvalahányan rokonságából. A rikácsoló emberi hang fokozatosan varjúkárogássá változott, s távolodni kezdett a hallgatótól. Realitásként érzékelhettük, hogy gyilkosságnak voltunk a fültanúi. Szerintem nincs jobb példa a hangjáték „hangszerűségére”. Azután Sinkovics Imre visszaemlékezése került szóba, aki egyszer azzal nyúglódott, hogy Jean Gabint magyarra szinkronizálja. Csakugyan, hogyan festett volna Jean Gabin például Darvas Iván

hangjával? A mostani magyar szinkronizációk nagy része már kommercializált; rossz hanganyaga miatt egyik-másik film csaknem élvezhetetlen. Az ám, a hang mint kifejezőeszköz! Sohasem felejttem el Harold Pinter egy drámáját – szövegét olvastam, filmváltozatát láttam –, amelyben egy férfi és egy nő semmit sem tett, csak ült és beszélgetett, és a semmitmondó mondatok mögött egyszer csak roppant feszültséget érzett az olvasó. Amikor a dráma végén az aktőrök felkeltek, az olvasó már tudta, hogy a szintéren egy világ omlott össze, noha a szereplők egy szóval sem céloztak az összeomlásra. Ezt csak a hang apró rezzenéseivel lehetett élményszerűen kifejezni.

Pönci ismét pizzát sütött, jó bort ittunk hozzá, aztán meg fagyaltot ettünk. Gabiék tíz után tértek haza.

Még soká olvastam. Egy ideig az emlékezetemben élő Pinter-drámát kerestem. Mindhiába. A Papéktól hozott *Nagyvilág*okban három kurta Pinter-drámát is találtam, sorra végigolvastam őket. Nem ezeket kerestem. Az egyikben találtam *arra* emlékeztető semmitmondó mondatokat, de a feszültség meg sem közelítette azt a bizonyosat. Nézzük csak:

„Fred: De rég is volt

Charlotte: De rég is volt.

Fred: Hát nem?

Charlotte: De igen. Évszázadokkal ezelőtt.

Fred: Épp olyan szép vagy, mint valaha.

Charlotte: Te is.

Fred: Én? Én aztán nem.

Charlotte: De igen. Bizonyos értelemben. Legalább ha belegondolok.

Fred: Hogy érted azt, hogy bizonyos értelemben?

Charlotte: Hát úgy értem, hogy éppen olyan szép vagy, mint valaha.

Fred: De én sohasem voltam szép. Akárhogy is vesszük.

Charlotte: Ez igaz. Nem voltál. Akárhogy is vesszük. Kurva nagy marhaságokat beszéllek. Bizonyos értelemben.

Fred: A beszéded mindig is illetlen volt.

Charlotte: Az. Botrányos.

Fred: Tetszik neked ez az estély?

Charlotte: Évek óta nem voltam ilyen remek estélyen.

Fred: Azt mondtad, meghalt a férjed.

Charlotte: A micsodám?

Fred: A férjed.

Charlotte: Ja igen, a férjem. Hát igen. Úgy van. Meghalt.

Fred: Hosszú betegség vitte el?

Charlotte: Rövid.

Fred: Vagy úgy. Szóval gyorsan ment.

Charlotte: Igen, gyorsan. Röviden és gyorsan.

Fred: Jobb is így.

Charlotte: Gondolod?

Fred: Azt gondolná az ember.

Charlotte: Vagy úgy. Értem. Persze. Kinek jobb?

Fred: Hogyan?

Charlotte: Azt mondtad, jobb is így. De kinek jobb?

Fred: Neked.

Charlotte: Az más. Még jó, hogy nem azt mondtad, hogy neki.

Fred: Pedig azt is mondhatnám. A gyors halál jobb, mint a lassú. Ez magától értetődik.

Charlotte: Egy fenét. Különben is fogadni mernék, hogy lehet gyors is, meg lassú is egyszerre. Fogadni mernék. Lefogadom, hogy a halál lehet ilyen is meg olyan is egyszerre. Egyébként nem is volt beteg.

Fred: Még ma is nagyon szép vagy.

Charlotte: Az az érzésem, az utcán történik valami.

Fred: Mi?

Charlotte: Az az érzésem, az utcán történik valami.

Fred: Az utca a mi dolgunk.

Charlotte: Ki az a mi?

Fred: Hát mi . . . te ne tudnád?

Charlotte: Úristen, de jóképű vagy! Nem viccelek. Még ma is milyen csinos vagy! Hogy csinálod? Diétázol? Milyen az életmódod? Tényleg, milyen az életmódod? Hogy csinálod, hogy ilyen . . . nem is tudom . . . hogy ilyen . . . nem is tudom . . . ilyen karcsú, ilyen tetre kész vagy?

Fred: Tisztán élek.”

Ez a beszéd nem a szándék vagy a vágy kifejezésére, hanem leplezésére, de sejtetésére is szolgál. Tudjuk, mi a helyzet a színtéren. Rengeteg múlik a hang kifejezőerején.

Epp itt tartottam, amikor sorozatosan rakéták robbantak. Rengett a házunk, mindenki felébredt. Éjfél után egy óra múltott pár perccel.

Április 26-án, hétfőn

Az éjjeli rakéták a Žeželj-hídnak szóltak, négy-ötszáz méterre tőlünk. Ezúttal a híd teljes hosszában a Dunába rogyott. Mire való volt ez, ha már eddig is használhatatlan volt? Pönci felhívta Kós Editet, aki a hídhöz legközelebb eső toronyházak egyikében lakik. Jól megúsza, épp nem volt otthon. A környékre betondarabokból valóságos zápor zúdult. Szomszédjánál egy emberfejnyi betondarab bevágódott az ablakon, s összezúzta a lakást. Azt

rebesgetik, a hazaiak is robbantásra kész állapotban tartották a hidat: ha már ledől, minél kisebb darabokban kerüljön a folyóba. Azoknak, akiknek majd ki kell emelniük a betontömböket, nem lesz könnyű dolguk.

Zorke felébredt a robbanásra, kiment a konyhába vizet inni, s az ablakon át látta, amint az udvar végi szomszédja kertjébe – talán százméternyire tőle – becsapódott valami. Nagy lángot vetett, port csapott, füstöt eresztett, azután kialudt. Zorke tüzéségi lövedék becsapódására gondolt. Nem ment ki körülnézni. Reggel látta, néhány cserép megsérült a garázsán. Háza négy-öt kilométernyire fekszik a Žeželj-hídtól.

Bordás Győzőnek dél körül kéziratot vittem a *Híd* számára. A második emeleten találkoztam Németh Pistával. Háborgott Kasza állítólagos lagyma-tagsága miatt. Azt mondta: tisztelteti. Azt válaszoltam neki: nagyobb bajunk, hogy az olaszországi, angliai, németországi repülőtereken kívül ezután épp magyarországiakról is bombázzák majd Kis-Jugoszláviát. S miért mondja folyton Orbán Viktor, hogy a NATO tekintettel van a szerbiai magyarokra? Úgy véd meg minket a NATO, ahogy a kosovói albánokat. De Pista hite nem ingott meg. Mintha Isten ostorának tekintette volna a NATO-t.

A kamenicai motoros kompról rémisztő hírek keringenek a városban. Ötven helyett nyolcvan is felmászna rá, amikor pedig a Duna közepére érnek, s a hullámok felcsapnak a mélyen merülő kompra, a révészek ordibálni kezdenek: vagy a csomagokat dobálják a folyóba, vagy az utolsó tíz ember ugorjon a Dunába. És bizony hullottak már a csomagok. De pánikhelyzetben minden kiszámíthatatlan. Zita kollégái – a kamenicai tüdőgondozóból – olykor két-három kompot is futni hagynak, mert nem hajlandók túlterhelte felszállni.

A verandán kávéztunk. A pázsit gyönyörű. Feketerigók böngésztek a pázsiton. Pityu fáradhatatlanul kerékpározott a pázsitot szegélyező betonlapokon. Már-már alkonyodott.

Este megtudtuk: Vuk Drašković tegnap a Studio B-ben azt nyilatkozta, elég volt a hazudozásból, végre közölni kell a néppel: a NATO nincs széthullás előtt, s Szerbia ne áldomjon győzelemről; Oroszország nem fog Szerbiának fegyverrel segítségére sietni, s nem robbantja ki miatta a harmadik világháborút; a világ közvéleménye nem támogatja, ellenkezőleg, elítéli Szerbiát. Drašković szerint a menekülteket természetesen haza kell engedni, Kosovónak autonómiát kell adni, s az ENSZ égisze alatt fegyvereseket is kell Kosovóba engedni. „Sokak számára a háború csak ürügy volt arra, hogy mindazt megtegyék, amiről békében csak álmodoztak, de nem merték rászálni magukat”, mondta Drašković.

Mármost: Drašković úgy tett, mintha a föderális kormány nézetét tolmácsolná, amelynek alelnöke. Vajon Drašković Miloševićyel egyetértésben puhatolozik-e? Aligha hihető, hogy Milošević, annyi bizalmasa mellett, épp

Draškovićot bízná meg ezzel a kényes feladattal. Milošević nem bízik Draškovićban. Drašković a megszámlálhatatlan pálfordulásoknak az embere. Tehát inkább kakasnak vélem, aki elsőnek – túl korán? – kukorékolt.

Felhívtam Bognár Misit. Jól megvannak. Menjünk május elsejére Moholra, mint a korábbi években. Tíz-tizenketten lennénk, négy-öt család. Megköszön-tem. Az idén itthon maradunk. Azt mondja: vegyek egy disznót, és süssem le; ilyen még nem volt: élő súlyban mindössze nyolc dinár kilója, miközben a tavalyi krumplit hat dinárért mérik.

Április 27-én, kedden

Mára már kiderült, hogy a NATO nem is hajthatja végre Kis-Jugoszlávia ellen a saját csúcsának minapi határozatát: a kőolajtermékek embargóját. Megállíthatja ugyan a tartályhajókat, de amelyek nem hajlandó engedelmess-kedni, azt útjára kell bocsátania. Kiderült, hogy a világ minden tájáról, magából Amerikából is – méghozzá a Texaco cég – szállítanak kőolajtermékeket Kis-Jugoszláviába. Oroszország ország-világ előtt fügét mutatott a NATO-nak. A károkozáson kívül tehát mi a frász értelme volt lebombázni a szerbiai kőolaj-finomítókat? Így a minapi NATO-csúcs határozatai annyit sem érnek, mint a kiskutyaugatás.

A rossz benyomást csak fokozta, hogy a nagy garral meghirdetett Apache helikopterek, amelyeknek az lett volna a dolguk, hogy a tankokat, ágyúkat, rakétákat, kamionokat megsemmisítsék, napok óta ott vesztegelnek Albániá-ban, miközben egy már le is zuhant közülük. Az, hogy még mindig nem vetették be őket, csak azzal magyarázható, miszerint a szerbiai léghárítás még mindig túl erős számukra. Úgy bizony. Clinton a felhőkből bombázva gondolja legyőzni Miloševićet. Ez gyermekes elképzelés. Ezenkívül: mintha a NATO szándékosan kerülné, hogy szerbiai harci eszközöket és haderőt találjon el. Kiürített, agyonbombázott kaszárnyákat és repülőtereket bombáztat nap mint nap. Nyilván tudja, hogy nincs bennük se fegyver, se katona, meg azt is, hol a fegyver, hol vannak a katonák. Tony Blair egyedül maradt a NATO-csúcson azzal a javaslatával, hogy vessenek be szárazföldi csapatokat is, de nincs kizárva, hogy végül is neki volt igaza. Pusztán a károkra azokban az országokban, amelyekben minden társadalmi, illetve állami, s nem magántulajdonban van, másként reagálnak, mint a tőkés országokban. Túl nagy megrázkódtatás nélkül visszarendeződnek ősközösségi szintre. Terjed tehát a felfogás, hogy a NATO végül is képtelen elbánni a szerbiai katonasággal. Az albánok zöme viszont kitámolygott az országból. Visszajöhetnek-e majd azok, akikről elszedték minden papírjukat, községükben pedig elégették az anyakönyveket?

De vajon Clinton le akarja-e egyáltalán győzni Szerbiát, vagy megelégedne azzal is, ha ebben a háborúban győztes sem, vesztes sem lenne? Mert Csernomirgyin mintha ilyen megoldás után kutatna. S mintha a Nyugat reményteljesen követné Csernomirgyin szófacsaró adjazkodását. Világos: ha nem lenne vesztes, Szerbiának az felérne egy győzelemmel. S úgy is viselkedne, mint aki győzött.

Elindultam R. B. – horvátországi menekült – toleranciaklubjába. A kapura plakátnyi proklamációt ragasztottak az ENSZ-bombázás ellen. Csakhogy R. B. nyilatkozatában – saját aláírásával látta el a papírt – néhány bántó fogytékosságra bukkantam. Először is, R. B. a NATO-bombázást kizárólag a szerbség, voltaképpen a horvátországi szerbség sérelmei szempontjából ítélte el. Azt állította, a horvátországi szerbek „az utolsó napon” éppúgy aláírták a Z-4-es béketervet, mint az albánok a párizsit, a NATO mégsem sietett a szerbek segítségére – Horvátországot bombázva –, mint ahogy azt most Szerbiával szemben teszi. Ez azonban, egyszerűen, nem igaz: a horvátországi szerbek sohasem írták alá a Z-4-es béketervet. Azután meg: a kiáltvány még csak meg sem említette az albán menekülteket, nemhogy együttérzését fejezte volna ki velük, legalább hazatérésüket sürgetve, ha már nem volt hajlandó Miloševićnek felróni a reá háruló felelősséget. Nem éreztem elég korrektnek a nyilatkozatot. Megfordultam, s lehangoltan hazamentem.

Este hallottuk, Drašković újabb nyilatkozatot adott. „Ez a háború csak a haza, s nem a szocialista meg az újkommunista pártok védelmében folyhat”, mondotta haragosan. Lám csak. Itt már elmozdult valami. De akármilyen is, a dolognak aligha lesz hozadéka. Drašković hitelét veszített ember.

Április 28-án, szerdán

A külföldiek reggel még találgatták, kinek a nevében beszél, s mire számít Drašković, estére meg hősünk kirepült már a kis-jugoszláviai kormányból. A közlemény szerint azért, mert álláspontjai ellenkeztek a kormányéval, meg hát: rombolta a kormány tekintélyét. Erre lemondott a Drašković-párt három föderális minisztere is. A nyugatiak, nagyon helyesen, tüstént levonták a következtetést: az öntelt és ingatag Drašković szólóakciójára nem érdemes odafigyelni. Meg aztán: Milošević még igen erősnek érezheti magát, ha minden teketória nélkül megválhatott Draškovićtól, s ennek Milošević környezetében sem meg az országban sem lett érezhető következménye. Mert valóban nem lett. Senki meg sem ugatta Draškovićot. A rezsím arra sem érdemesítette, hogy befeketítse az elkalandozó pártvezért.

Viszont nagy meglepetést keltett, hogy Rugova négy pontba foglalt megállapodást – vagy csak közleményt? – írt alá Milutinović szerbiai köztársasági

elnökkel. Végre hallhattuk Rugova hangját is a tévén. Arról makogott – igen, makogott! –, hogy az új körülmények között a bizalom javítása a legfontosabb dolog; most nagyobb a bizalom, mint korábban volt, noha volt bizalom azelőtt is. Ilyen stílusban: estére tánc lesz, ha eső nem lesz, ha lesz, akkor nem lesz. Paff voltam ekkora badarság hallatán. Arra gondoltam: milyen helyzetbe kerülne a bombázgató Amerika, ha Rugova különmegállapodásra jutna Miloševićyre? És ha ezt tenné, maradna-e még Rugovának követője? Egy megállapodás mindenképpen megtépné a NATO-intervenció hitelét. Ennek a veszélynek a meglöbögésével igyekeznek-e Milošević rávenni Amerikát, hogy engedékenyebben fogadja Csernomirgyin közvetítését? Vajon ezt akarja-e mondani nekik: nézzétek, ilyen rugovák miatt háborúztok ellenünk? Vagy pedig: ha Rugova mellénk áll, akkor Amerikának már csak a „terrorista” KFH maradhat szövetségesül! Érdemes lesz-e Amerikának folytatnia? De mintha Milošević ezzel még Csernomirgyint is megfosztogatta volna: ne légy engedékeny, mert közben megegyezünk Rugovával, s Oroszország hoppon marad közvetítő szerepével. Akkor aztán nem lenne mit lefölnöznie!

Csakhogy a közlemény túlságosan üres volt: azonnal fel kell újítani a tárgyalásokat Szerbia kormánya, az albánok és a többi nemzeti közösség képviselője között egy széles körű autonómia érdekében; a tárgyalások közvetlenek lesznek, s minden fél számára elfogadható megoldásra kell jutni; vendégként a nemzetközi közösség képviselője is részt vehet a tárgyaláson; új, ideiglenes kormányt kell alakítani, amelynek összetételét és reszortbeosztását a jelenlegi körülmények figyelembe vételével kell meghatározni. Ez minden. Milošević hónapok óta ismételt pontjai. Még a tárgyalások megkezdéséhez is kevés. Érdemi dolgokról semmi. Egy szó sincs arról, lesz-e Kosovónak parlamentje, kormánya, rendőrsége, igazságszolgáltatása, önálló költségvetése, s ha igen, milyen felhatalmazással; lesznek-e nemzetközi katonai ellenőrző alakulatok? Ettől a közleménytől az amerikaiak sem meg az oroszok sem fognak megszéppenni. Milošević olyan messze van még a megállapodástól, mint Makó Jeruzsálemtól. De mit jelentsen az, hogy Kosovóban új összetételben, új ideiglenes kormányt kell alakítani? Talán csak nem arra céloznak, hogy Milošević Rugova bevonásával alakít majd új kosovói kormányt?

Tamarával végigsétáltunk a Duna-parton. A volt pétervári híd tövében ingyenes katonai kompjárat működik. A komp épp megérkezett a túlsó partról. Több ismerősünk volt az utasok között. Dr. Csikósné, a szívklínika igazgatójának a felesége is. Pár éve a szerémségi oldalon laknak. Azután felszálltak az új utasok: előbb a kerékpárosok, majd a többiek. Lehetek vagy háromszázan. Még annyi maradt a következő kompra. Messziről láttuk: a Žeželj-hídnek még mindig akadt nézője. A Duna közepén egy csorba pillér, akár a rossz fog a sorvadtnyben. A töltés végén egy eltörött, megcsavart vasúti sín meredt a víz

főlé. De a folyóban az örvények mintha kirajzolták volna a híd két nagy, vízbe dőlt ívét. Két-három évvel ezelőtt Tamara, rám parancsolva, hallgassak, mint a sír, bevallotta: egy este a fiújával – az elsővel – felmásztak a Žeželj-híd betonból kiképzett, széles ívére, s nem szédült bele a Dunába. Halálra váltam. Most eljött ide velem nosztalgiaízni.

Alig értünk haza, déli egy óra körül két bombát dobtak a kőolaj-finomítóra. Épp ebédeltünk. Ez akár ott is érhetett volna bennünket a Žeželj-hídnál: pár száz méterre, a csatornatorkolaton túl sorakoznak a kőolaj-finomító fényes, nagy tartályai.

Pönci berakta Tamara kerékpárját a kocsijába, s mentek mindketten Pityu gondját viselni. Ez az ábra azokon a napokon, amikor Zita reggel héttől este hétig dolgozik.

Április 29-én, csütörtökön

Molnár Vili fia, Géza, az Elektrovajvodina részéről négy nagy ciszternával épp üzemanyagot szerzett be a kőolaj-finomítóban, amikor odacsapott két bomba. Két ciszternáját már megtöltötték. Géza ijedtében futott, mint a nyúl, s meg sem állt, míg ki nem ért a zrenjanini műútra. Azután lecsillapodott. Rájött, mégiscsak tudnia kell, mi történt a ciszternáival, s visszaballagott a lángokban álló helyszínre. Addigra megtöltötték mind a négy tartálykocsiját. Voltak részek, amerre a kőolaj-finomító még ezek után is működött.

A pesti parlament ülésén mi más, mint a kosovói válság és a NATO-hoz fűződő kötelezettségek kerültek terítékre. Csurka itt is szóvá tette a Kis-Jugoszláviával szembeni területi igények támasztását. Közben, úgy látszik, az autonómiaigény is felmerült. Nem ismerem Csurka fellépésének mikéntjét, hiszen arra vagyok utalva, amit a rádió és a tévé épp kiragadott belőle. Mégis, az, amit sugároztak, önmagáért beszélt. Tegnap Csurka szájából saját fülemmel hallottam, miszerint Kasza éppoly kényszerből beszél, mint Rugova, s nem hiszi, hogy Kasza a vajdasági magyarság hangulatát és elvárásait fejezi ki. S ha Csurka mégis tévedne? Ma meg: Magyarország fogalmazza meg azt a követelést, miszerint a vajdasági magyarság választhasson, vajon Magyarországhoz vagy Szerbiához kíván-e tartozni. „Ez nem irredentizmus. Ez a legtermészetesebb nemzeti igény”, nyomatékosította Csurka. Demagógiának ez igen jó, a magam részéről azonban nem vagyok biztos, hogy Csurka tudja, mit kíván. Hiszen ahol magyarok nyilatkoznának, ott természetesen másokat is megilletné ugyanez a jog. Márpedig Bácskában például mintegy kétszáznyolcvanezer magyar mellett több mint egymillió szerb él. Vagy: a hét-nyolc magyar többségű községben összességében csaknem ugyanannyi szerb él, mint magyar, s kívülük még más nemzetiségűek is. Talán csak Kanizsán, Zentán, Adán és

Topolyán más a helyzet. De a vajdasági magyarság többsége e négy községen kívül él. Ami pedig a legfontosabb: azt, amit Csurka követel, Európa sem, de Magyarország egyetlen szomszédja sem fogadná el. Akkor pedig miért cukkolja Csurka heteken át a szerbiai magyarokat épp a legsúlyosabb helyzetükben? A magyarországi ellenzék ezúttal is szembehelyezkedett Csurkával. A kormány részéről Martonyi külügyminiszter félreérthetetlenül kijelentette: Magyarországnak senkivel szemben sincsenek területi igényei. Ez megnyugtató. Orbán Viktortól csak ezt hozta a tévé: az autonómiaigény maguknak a vajdasági magyaroknak a programja, a kormány ezt ezért támogatja. „Más kérdés azonban, mikor lesz aktuális ezt realizálni”, toldotta meg Orbán. Csurka követelését nagyvonalúan elengedte a füle mellett. De vajon hanyadszor már? S hányszor még?

Április 30-án, pénteken

Már csak ez hiányzott: reggel fél hatkor földrengés volt. Fél tízkor ismét. Számomra ez félelmetesebb a bombázásnál is: a bomba valahol becsap a városban, a földrengés azonban az egész várost egyaránt sújtja. Az éjjel Belgrád kellős közepén lebombázták a hadügyminisztériumot, a vezérkart, a belügyminisztériumot. Gyanítom, hogy nem sok kárt tettek az intézményekben, legfeljebb az épületükben. Egyszercsak Šešelj, a radikális szerbiai miniszterelnök-helyettes toppant elének az ekránon. Egy irodában forgolódtott, amelynek beszakadt a mennyezete, s rámostul dőlt ki az ablaka. „Ez hát az én irodám”, mondta pöffeszkedve.

Kinéztünk a piacra, megvettük a majálishoz a húst, hozzá retket és zöldhagymát. Kerestünk kedvünkre való kolbászt is, de nem találtunk. Meg nyársra való húsos szalonnát sem. Szép idő volt, jólesett a séta.

Alighogy hazaértünk, légiriadót fújtak. Erre befutott Jankovichné: fennmaradt öt liter benzinre szóló szelvénye, de már csak ma érvényes, nem fér be a tartályába, ránk testálta. Hosszú tereferébe keveredtünk arról, vajon nem lett volna-e jobb, ha '91-ben mégis Magyarországra emigráltunk volna. Túl korosnak éreztük akkor már magunkat ahhoz, hogy bárhova örökre kimozduljunk, most mégis tör bennünket a kétely. Úgy igaz, mindig azok járnak jól, akik előbb, s nem késve cselekednek. Azóta már adaptálódtunk volna, élnénk csendes életünket, s legalább megtakarítottuk volna magunknak ezt a háborút. Meg az utána következő bizonytalanságot. A nyugdíjra nem érdemes számítanunk. Megélhetünk-e a lakások bérbeadásából? Lesz-e itthon fejlődőképes gazdaság, lesznek-e jól kereső alkalmazottak, fizetőképes bérlők? Talán Pesten, Szegeden vagy Sopronban, ha idejében léptünk volna, többre mentünk volna. Miközben tereferéltünk, azon járt az eszünk, ha túl soká tart a légiriadó,

s zárva tartanak a benzinkutak, elúszik a benzinjegyünk. Közben megjött a postás, meghozta a végzést az idej vagyonadóról. Csaknem duplája a tavalyinak.

Délután benéztek hozzánk Papék fagyaltozni. Pönci igazán érti a dolgát. Papéknak felolvastam egy rövid, de megkapó szöveget: a semmitmondás netovábbját. Közben szomorúan jelentkezett Molnár Vili: Géza fiát reggel elvitték katonának. Gézának a felesége és a kislia hetek óta Zentán vesztegel, a roknoknál. Oda menekítették őket a bombázás elől. Ha Gézát messzebbre vinnék, el sem köszönhetne tőlük.

Május 1-jén, szombaton

Fölszedtük Vargáékat, s batyubálos alapon kimentünk Piszárékhoz a Kövesre. Órákon át tereferéltünk már elhalálozott, vagy rég nem látott kollégáinkról az '50-es évekből. Meglepő volt, mennyi újat tudtunk mondani egymásnak. Varga Laci sem, Piszár Józsi sem tudta, miért röpitett golyót a fejébe az '50-es évek vége felé Szauer Laci, a *Magyar Szó* főszerkesztő-helyettese, aki akkor már, Rehák Laci keze alatt, a *Forum* igazgatóhelyettesének a munkáját is végezte. Én sem tudom, s már nem is fogom megtudni. De elmondtam nekik egy tanulságos történetet Szauer Laciról.

Azzal kezdtem, jómagam Szauer Lacinak köszönhetem, hogy egyáltalán elvégeztem az elemi iskolát. Veprődön a '30-as évek második felében a magyar iskola négy összevont tagozatból állt. A magyar iskolába minden évben egy-egy magyarul alig tudó szerb tanítónőt neveztek ki. Mindegyiküknek volt rá gondolja, hogy pár hónapon belül ígéretesebb településre kerüljön. Ekkor a magyar iskola tanító nélkül maradt. Szauer Laci viszont nem tudta tétlenül nézni, hogy a magyar gyermekek kimaradjanak az iskolából. Délelőtt rendszeren a német, délután a magyar iskolában oktatott. Így fejeztem be az eleminek mind a négy osztályát.

'44 júliusában azonban Szauer Laci bajba jutott. Miután Horthy beleegyezett, hogy az akkori Magyarország németjeit besorozhassák az SS-be, egy szép napon SS-katonák kerítették körül Veprődöt, s fel sem szedték a sátorfájukat, míg csak több száz katonaköteles németet össze nem fogdostak. A dolog már csak azért is minősíthetetlen volt, mert mind egy szálig magyar állampolgárok voltak. Ezekben a napokban Szauer Laci hol nálunk, hol anyai nagybátyámnál, Gálik Pálnál rejtőzött, aki a magyarok közül a legtekintélyesebb – s legmódosabb – embernek számított. Szauer Laci megmenekült. Az összefogdosott németeket menetoszlopba osztva kísérték át Cservenkára, s kettőt közülük, ki tudja, miért, az SS-katonák az árokba lőtték.

'44 októberében, amikor a bácskertesztúri ruszin partizánok elfoglalták Veprődöt, kiderült, hogy Szauer Lacinak még a háború előttről kapcsolatai

voltak a kúlai kommunisták csoportjával, akiktől most megbízást kapott, alakítsa meg Veprődön a helyi népbizottságot. Ez a községháza udvarán, népgyűlésen, közfelkiáltással, meg is történt. A népbizottság elnöke egy jóra való német parasztgazda, az alelnöke a nagybátyám, a titkára pedig Szauer Laci lett. A helybeliek úgy fogták fel, hogy a titkár azt a szerepet tölti be, amely korábban a községi jegyzőre hárult. Szauer Laci tüstént maga köré gyűjtötte a falu középiskolásait, közöttük jómagamat is: a községházán az írrok, a küldönc, a kézbesítő munkáját végeztük semmiért.

'44 novemberében, egy éjjel három ismeretlen partizán érkezett a faluba. Két fiú és egy lány. Másnap sem, később sem látta senki őket. A helyi ruszin partizánőrséggel összefogdosztattak tizenvalahány embert, kihallgatták, meztelenre vetkőztették, elverték, s azon nyomban ki is végeztették őket. A kivégzésben is a ruszin fiúk segédkeztek. A falhoz állítottak, három magyar kivételével, mind németek voltak, akik egykor az SS-ben szolgáltak, de az oroszok közeledtével hazaszöktek, s a falu környékén bujkáltak. A magyarok közül a nagybátyám talán azért került közéjük, mert a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke, Sáfrány András pedig, mert ugyanannak a szervezetnek a titkára volt. Sáfrány Béla kendergyári munkás alighanem azért fizetett az életével, mert pár nappal korábban kijelentette: a gazdának sem dolgozott ingyen, másnak sem dolgozik ingyen.

A családuink másnapról kezdve végigkilincselte a községi és a járási hatóság irodáit, hogy megtudja, hol van a nagybátyám. Természetesen Szauer Lacinál kezdtük. Azt mondta, semmiről sem tud. Akárkihez fordultunk, senki sem tudott semmiről. Egy-két hónap múltán valószínűnek véltük, hogy valahol kivégezték. A községháza hátsó udvarában történekről semmi sem szivárgott ki. Jómagam egy-két hónapig írrokoskodtam még Szauer Lacinál, azután suhancfővel elszegődtem az újonnan alakult állami birtokra kocsisnak, mert elviselhető munkáért meglepően jól fizettek.

A családot '46-ban újabb meglepetés érte. Kézbesítették a járási népi bíróság ítéletét, miszerint nagybátyámnak, minthogy a megszállókkal történt együttműködése miatt reá váró felelősségre vonás elől külföldre menekült, konfiskálták minden vagyonát. Házát egy montenegrói telepes családnak utalták ki, földjét bekebelezte az állami birtok. Remélhettük tehát, hogy él, csak azt furcsállottuk, hogy nem adott életjelt magáról.

'48 tavaszán jelent meg az első versem. Az apámról szólt, akit sohasem ismerhettem meg. '51-ben munkába álltam az *Iffúság Szava* szerkesztőségében. '57-ben kineveztek a *Híd* folyóirat főszerkesztőjének. Attól kezdve Szauer Lacival naponta találkoztunk. Csak egyetlenegyszer hozta szóba Veprődöt. Megkérdezte, tudok-e valamit a nagybátyámról. „Semmit”, válaszoltam neki.

Ez volt az egész. Alig egy évre rá föbe lőtte magát. Nem találhatta helyét a világunkban? Alighanem ez lehetett az oka. Gyermekei nem voltak.

1959 körül levelet kaptam Mátételkéről. Nevemre, de a *Magyar Szó* címére érkezett. Nagybátyám írta: ha elmennék elébe Szabadkára, hazalátogatna. Hát mégis élt. Elmentem. Elhoztam Újvidékre. Azután elvittem Kúlára, a feleségéhez. Veprődre nem kívánt elmenni. Tőle tudtam meg: '44-ben, a sötét éjszakán, anyaszült meztelenül, kiugrott a kivégzendők közül, s egyenest Magyarországnak vette az útját. Lövöldöztek utána, de nem találták el. Egy elhagyott német házban keresett magának ruhaneműt. Igen, Szauer Laci irodájában hallgatták ki, ott vetköztették meztelenre, s verték el alaposan. Szauer Laci az előszobában ácsorgott, és tördelte a kezét. Kítették ajtónállónak.

Ez járt az eszemben: ilyesféleképpen folynak a kivégzések, miután össze-roppan az egyik, s még nem szilárdul meg a másik hatalom. A káosz ideje alatt. Ez folyhat most Kosovóban. És bekövetkezhet nálunk is, ha összeomlik a rezsím. De egy szót sem szóltam erről.

Nyári meleg volt, éppoly váratlanul köszöntött ránk, mint ahogy egy hónappal korábban meglepődve láttam: kilomboztak a fák. Ültem a napon, sütkéreztem. A negyedik-ötödik víkendháznál egyszer csak játszani kezdett egy zenekar. Legjobban a hegedű hallatszott. Férfiak danáztak hozzá. A házigazda tartalékos hadbíró, az újvidéki hadtest hadbíróságának az emberei látogattak ki hozzá ünnepelni. Jött a hír: E. P.-nak, ugyancsak elhalálozott *Magyar Szó*-beli kollégánknak a fia is, innen a szomszédságból, ott dalolgat velük. Ma a hadbíróság is munkaszünetet tart.

Estefelé hallottuk, amint a folyamórség formátlan, magas hajói a part mentén lecsorogtak Újvidék közelébe. Megettük az ebédről maradt húst. Piszár Józsi jókora palack görög bort nyitott; régebbi nyaralások elfeledett emléke volt. Jóízűen elfogyasztottuk.

Kilenc körül tértünk haza. Valamivel később a kőolaj-finomító pár perc leforgása alatt mintegy negyven bombát kapott. Harminc tartály lángba borult, és szörnyű füstfelhő takarta el az eget.